A close-up photograph of a person with vibrant red hair, wearing a dark jacket, focused on working on a red bicycle frame. The person's hands are visible, adjusting a component of the bike. The background is filled with other bicycles, suggesting a workshop or a bike shop. The lighting is warm and natural, highlighting the textures of the metal and the person's hair.

Avfallsförebyggande handlar om effektiv produktion och genomtänkt konsumtion – inte om avfall

SJU LÄRDOMAR FRÅN FORSKNINGSPROJEKTET
FRÅN AVFALLSHANTERING TILL AVFALLSFÖREBYGGANDE

Rapportens författare

HERVÉ CORVELLEC (projektledare)

Institutionen för service management och tjänstevetenskap, Lunds universitet
herve.corvellec@ism.lu.se

RICHARD EK

Institutionen för service management och tjänstevetenskap, Lunds universitet
richard.ek@ism.lu.se

NILS JOHANSSON

Kungliga Tekniska Högskolan (KTH)
nilsjoha@kth.se

ANETTE SVINGSTEDT

Institutionen för service management och tjänstevetenskap, Lunds universitet
anette.svingstedt@ism.lu.se

PATRIK ZAPATA

Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet
patrik.zapata@spa.gu.se

MARÍA JOSÉ ZAPATA CAMPOS

Management och Organisation, Företagsekonomiska institutionen, Handelshögskolan,
Göteborgs universitet
mj.zapata@handels.gu.se

Version 1 2018-02-09

© Författarna 2018

ISBN 978-91-982330-7-0

Avfallsförebyggande handlar om effektiv produktion och genomtänkt konsumtion – inte om avfall

SJU LÄRDOMAR FRÅN FORSKNINGSPROJEKTET
FRÅN AVFALLSHANTERING TILL AVFALLSFÖREBYGGANDE

LUNDS
UNIVERSITET

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Slutrapport från forskningsprojektet *Från avfallshantering till avfallsförebyggande – Att minska genomförandeunderskott med hållbara handlingsnät*, finansierat av Forskningsrådet FORMAS (Dnr 259-2013-210).

Mer information på www.ism.lu.se/mtp

PROJEKTANSVARIG OCH KONTAKTPERSON

Hervé Corvellec, hervé.corvellec@ism.lu.se

Rapporten är författad av forskarna i projektet och redigerad av Nils Johansson, nilsjoha@kth.se

LUNDS UNIVERSITET

Institutionen för service management och tjänstvetenskap

Lunds Universitet

Box 882

251 08 Helsingborg

Förord

Denna rapport sammanfattar de viktigaste lärdomarna från forskningsprojektet "Från avfallshantering till avfallsförebyggande". I forskningsprojektet har forskare från Lunds universitet och Göteborgs universitet, men också Umeå Universitet och Kungliga Tekniska Högskolan, studerat avfallsförebyggande.

Syftet med projektet har varit att identifiera och förklara svårigheterna med att förverkliga de avfallsförebyggandepolitiska målen. Forskarna har närmast sig projektets syfte genom innehållsanalys av avfallsplaner, kvantitativa och kvalitativa studier av avfallsförebyggande-initiativ, teoretisk kritik av stadsplanering, och kartläggning av hinder för avfallsförebyggande.

Projektet har bedrivits i tät samverkan med kommuner, kommunala avfallsbolag, myndigheter, sociala rörelser och företag. Det har finansierats av forskningsrådet Formas (Dnr 259-2013-210).

För den som vill veta mer finns källor refererade löpande i texten och redovisat i referenslistan i slutet av rapporten. Det går även bra att kontakta respektive forskare. Under *Interna referenser* redovisas de vetenskapliga artiklar, konferensbidrag, seminarier, uppsatser, rapporter, debattartiklar, och nya forskningsprojekt som forskningsprojektet har lett till. På projektets webbplats www.ism.lu.se/mtp redogörs i detalj för projektet, till exempel de workshoppar som har organiserats inom projektets ram.

Innehåll

FÖRORD.....	5
AVFALLSFÖREBYGGANDE – ETT PRIORITERAT AVFALLSPOLITISKT MÅL	7
PROJEKTETS RESULTAT OCH LÄRDOMAR	8
1. AVFALLSFÖREBYGGANDE UPPSTÅR GENOM ATT HANDLINGAR KOPPLAS SAMMAN.....	9
2. AKTIVISTER LEDER ARBETET FÖR AVFALLSFÖREBYGGANDE.....	10
3. DET ÄR SVÅRT ATT SPRIDA OCH SKALA UPP AVFALLSFÖREBYGGANDEINITIATIV.....	12
4. STRUKTURELLA INLÅSNINGAR FÖRSVÅRAR AVFALLSFÖREBYGGANDE.....	14
5. AVFALLSFÖREBYGGANDEPOLITKEN ÄR ALLTFÖR OKLAR.....	16
6. AVFALLSFÖREBYGGANDE SKER GENOM ARBETE MED AVSTÅND.....	18
7. AVFALLSFÖREBYGGANDE HANDLAR INTE OM AVFALL.....	20
EXTERNA REFERENSER.....	22
INTERNA REFERENSER.....	22

Avfallsförebyggande – ett prioriterat avfallspolitiskt mål

Dagens intensiva konsumtion skapar stora mängder avfall. Endast en liten del av allt avfall som skapas i Sverige utgörs av avfall från hushållen (4,2 miljoner ton). Avfallet från verksamheter (24 miljoner ton) inom byggsektor, tillverkningsindustri, tjänstesektor och skogs- och jordbruk är sammantaget flera gånger mer. Lägger man till gruvavfallet (139 miljoner ton) produceras mer än 160 miljoner ton avfall per år i Sverige, hela 16 ton per person och år. Avfall och dess hantering står för betydande resursförbrukning och miljöpåverkan.

Sedan 1990-talet har politiker försökt främja avfallsförebyggande, eller avfallsminimering. I det europeiska avfallsdirektivet definieras avfallsförebyggande som åtgärder som vidtas

innan ett material eller en produkt blivit till avfall och som syftar till att minska a) mängden avfall, b) dess negativa påverkan på miljön och människors hälsa, och / eller c) halten av skadliga ämnen i material och produkter. Förebyggande ses av ansvariga myndigheter på både EU- och nationell nivå som det mest effektiva sättet att minska den betydande miljöpåverkan som produktion och hantering av avfall medför.

Avfallsförebyggande är därför det högsta steget i avfallshierarkin (Figur 1): modellen som är styrande för avfallshantering i den Europeiska Unionens medlemsstater. Enligt denna modell ska medlemsländerna i första hand förebygga uppkomsten av avfall. Har en vara blivit till avfall ska den, med den mest föredragna metoden först: återanvändas, eventuellt efter reparationer; återvinnas genom att konverteras till råvaror; energiutvinns genom förbränning; och till sist deponeras om inget annat alternativ är möjligt. Energiutvinning är den vanligaste behandlingsmetoden för hushållsavfall i Sverige, följt av materialåtervinning. Men inkluderas verksamhets- och gruvavfall blir deponering det vanligaste sättet att hantera avfall.

Vidare läsning: Europaparlamentet och Europeiska Unionens Råd (2008/98/EC); Naturvårdsverket (2015); Hultman och Corvellec (2012); Zapata Campos, Eriksson-Zetterquist och Zapata (2014)

Figur 1. Avfallshierarkin, modellen som styr svensk och europeisk avfallshantering.
Illustration: Nils Johansson

Projektets resultat och lärdomar

Denna rapport är uppbyggd kring sju lärdomar från forskningsprojektet och en avslutande diskussion som vi hoppas kommer att ge grund för vidare diskussion om avfallsförebyggande.

1. Avfallsförebyggande uppstår genom att handlingar kopplas samman
2. Aktivister leder arbetet för avfallsförebyggande
3. Det är svårt att sprida och skala upp avfallsförebyggandeinitiativ
4. Strukturella inlåsningar försvårar avfallsförebyggande
5. Avfallsförebyggandepolitiken är oklar
6. Avfallsförebyggande sker genom arbete med avstånd
7. Avfallsförebyggande handlar inte om avfall

1. Avfallsförebyggande uppstår genom att handlingar kopplas samman

Avfallsförebyggande växer fram genom att olika aktörer engagerar sig i förebyggande-initiativ inom information, produktion, distribution, konsumtion eller avfallshantering. Gemensamt för dessa initiativ är att de utgörs av handlingar som lyckas koppla samman nya och gamla aktörer i innovativa former av samverkan.

En lång rad aktörer har engagerat sig i olika initiativ med syfte att minska avfallsmängden i samhället. Naturvårdsverket formulerade 2012 en nationell plan för avfallsförebyggande. Avfallsbolag har försökt påverka hushållen genom informationskampanjer som SYSAV's *Köp inte skräp*. Vissa kommunala pionjärer som Hässleholm, Gävle och Göteborg började tidigt arbeta systematiskt med att minska avfallsmängderna inom sin egen organisation, till exempel på skolor eller äldreboenden. Branschorganisationen Avfall Sveriges myntade uttrycket *Miljönär* för att sprida handfasta tips via en webbplats om hur avfall kan förebyggas. Sociala rörelser anordnar cykelkök för att förlänga livslängden på produkter, och olika former av alternativa bibliotek erbjuder till exempel kläder och verktyg för att öka delandet. Många konsumenter har satt upp Ej reklam tack-skyltar på brevlådan. Även näringslivet lyfter fram att de arbetar avfallsförebyggande. Till exempel har H&M installerat insamlingslådor för använda kläder och textilier i sina butiker för att stänga materialflödet enligt cirkulär ekonomis principer.

Gemensamt för dessa initiativ är att de påkallar ändrat beteende: att människor betar sig på nya sätt, eller snarare gör vad de alltid gjort, men annorlunda. Till exempel att återlämna kläder till en butik, eller att låna kläder på ett

klädbibliotek, istället för att köpa nytt, slänga och köpa nytt igen. Detta beteende bygger i sin tur på innovativa handlingar som kopplas samman och skapar nya nät av aktörer.

Ett exempel kan vara en person som sätter upp en Ej reklam tack-skylt på sin brevlåda, en numera vanlig handling för att minska volymen av direktreklam. Handlingen att sätta upp en sådan skylt kopplar branschorganisationen för direktreklamföretag till brev- och reklamutdelningsbolag och hushåll. Ej reklam tack-skylden bygger på en överenskommelse, där utdelaren avstår från att dela ut reklam, som beständigt binder samman de olika handlingarna: att sluta en överenskommelse, informera utdelningspersonal, sätta upp en skylt, samt att inte dela ut reklam. Ingen av dessa handlingar är i sig avfallsförebyggande, men kopplas de samman uppstår en avfallsförebyggande effekt, det vill säga att mängden avfall och eller dess miljöpåverkan minskar.

Avfallsförebyggandets potential ligger i förmågan att på innovativa sätt koppla samman handlingar och därmed skapa samverkan.

Vidare läsning: Corvellec (2016d); Corvellec och Stål (2017); Corvellec och Czarniawska (2015); Zapata och Zapata Campos (2015, 2016); Zapata Campos och Zapata (2017)

2. Aktivister leder arbetet för avfallsförebyggande

Många innovativa aktiviteter för avfallsförebyggande uppstår på gräsrotsnivå, i medborgardrivna ideella projekt. Därefter plockas de ofta upp av andra samhällsaktörer som företag och kommuner.

Många avfallsförebyggandeinitiativ skapas underifrån på gräsrotsnivå, till skillnad från traditionell avfallshantering med stora tekniska avfallssystem som initierats ovanifrån av myndigheter eller företag. Exempel på sådana initiativ är cykelkök där invånare kan få hjälp med att lära sig att reparera sina cyklar, matbanker som tillvaratar överbliven mat för att servera gratisluncher och fika för studenter, bytesmarknader eller gratisbutiker för att dela med sig av begagnade böcker, leksaker, och möbler.

Många lösningar för avfallsförebyggande återfinns därför i sociala rörelser, där vi kanske normalt inte letar efter innovativa avfallslösningar. Anledningen till att så många initiativ drivs i sociala rörelser är att etablerade samhällsaktörer, som myndigheter och företag, ingår i befintliga avfallssystem och konsumtionsmönster, medan de sociala rörelserna enklare kan frångå det konventionella och ifrågasätta de förgivettagna mönstren av materiellt välstånd och konsumtion.

Syftet med dessa medborgardrivna initiativ är att skapa social förändring, bortom att servera gratislunch eller att laga cyklar, till att faktiskt förändra sociala normer och skapa en tolerant, delande, och genomtänkt konsumtion som utgår från jordens begränsade resurser. Många av dessa initiativ har inte bara omvandlat avfall till värdefulla resurser, utan dessutom skapat vad Elinor Ostrom kallade för allmänningar

(engelska *commons*). Gratisbutiker såväl som klädbibliotek är vanligtvis öppna för alla, och begränsas inte av kundernas köpkraft. I dessa sammanhang blir avfall till en fri resurs, som visserligen kan kräva en viss arbetsinsats i utbyte, men som därigenom förvaltas gemensamt. Genom återanvändning och delning kan nyinköp undvikas och resurser sparas.

Dessa initiativ har vuxit upp vid sidan av både marknaden och den offentliga sektorn. Initiativen har möjliggjorts genom att människor kopplat samman det överblivna med vad någon annan behöver, och genom, oftast, ideellt arbete skapat acceptans hos myndigheter och andra institutioner för sin verksamhet. Dessutom har de mest framgångsrika initiativen varit öppna och tilltalande för människor som deltagit. Ibland har deltagandet varit med uttalat syfte från personen att vilja avfallsförebygga, men ibland för att hen behövt en cykel, velat lära sig att reparera något, eller för att visa sina barn att det går att dela leksaker med andra och dessutom spara en slant på det – men alla har de, oavsett syfte, förebyggt avfall.

Förmågan hos de sociala rörelserna att erbjuda praktiska och funktionella lösningar har, tillsammans med deras öppenhet, lockat företag och offentliga organisationer till försök att skala upp rörelsernas idéer och lösningar. Till exempel har gratisbutiker och bytesmarknader använts som förlaga när bostadsbolag skapat återanvändningsrum, samtidigt som container-

dykning bidragit till att stora livsmedelskoncerner fått upp ögonen för det stora matsvinnet och skapat matbanker för att förmedla överskott till socialt utsatta grupper. I många fall har dock initiativ plockats upp och förts in på marknaden. Här kan noteras att detta sker utan större reflektion över hur sådana lösningar ifrågasätter relationen mellan konsumenter och producenter eller slit och släng-samhället.

Vad det betyder kan tolkas på många sätt, ett är att avfallsförebyggande normaliseras allt mer, och blir till något som inte ifrågasätts. Enkelt uttryckt, företag och kommuner lär av och tar efter sociala rörelser genom imitation.

Vidare läsning: (Ek, 2015); (Ostrom, 1990); (Zapata Campos & Zapata, 2016); (Zapata Campos & Zapata, 2017)

3. Det är svårt att sprida och skala upp avfallsförebyggandeinitiativ

Avfallsförebyggandeinitiativ är ofta svåra att göra kommersiellt hållbara i större skala, permanenta och sprida geografiskt till andra städer, regioner eller nationellt – även om lyckade exempel finns. Orsaker till det kan vara att de startas med hjälp av extern finansiering, på grund av olika lokala förutsättningar, och på att de bygger på eldsjälares ideella engagemang. Dessutom fokuserar initiativen i första hand på att det är individen som ska förändra sitt beteende – snarare än att organisationer ska ändras.

Uppskalning, ökad spridning, och uppmärksamhet av fungerande avfallsförebyggandeinitiativ är ständigt lockande för politiska beslutsfattare då det kan tänkas leda till att större mängder avfall förebyggs. Men dessvärre kan lösningar, initiativ, och koncept inte enkelt översättas från ett ställe till ett annat. Ett initiativs praktik och lösningar kommer att förändras och anpassas till lokala förutsättningar och aktörers intressen. Initiativ som cykelkök och bilpooler är till exempel relevanta i storstadsregioner där transportvägar är korta men passar inte självklart landsbygdens förutsättningar.

En annan svårighet med att sprida avfallsförebyggandeinitiativ är att de i regel drivs av eldsjälar. Detta tycks framför allt vara sant för medborgardrivna alternativ, men även

avfallsförebyggandeinitiativ inom kommunal verksamhet och näringslivet drivs ofta av eldsjälar, vilket gör initiativen sårbara, för om eldsjälen slutar eller hens livssituation förändras, riskeras hela verksamheten. I och med att avfallsförebyggandeinitiativ ofta är beroende av enskildas engagemang riskerar de därför få en begränsad livslängd.

Tidigare försök visar även att det är svårt att skala upp småskaliga avfallsförebyggandeinitiativ till kommersiella affärsverksamheter och därmed nå andra och större grupper i samhället. Många av initiativen fungerar tack vare människors oavlönade arbete kombinerat med låga krav på avkastning, alternativt finansieras de av kommuner och näringsliv genom projektstöd. Övergången till storskalighet och

affärsmässigt ställda ekonomiska krav blir därför svår. En försvarande omständighet är att en ny cykel eller färsk mat är billig, jämfört med kostnaderna för att reparera, hantera, förädla sådant som avses att slängas bort.

Avfallsförebyggandeinitiativ vänder sig i regel till individer. Det är du som konsument som ska ändra ditt handlande genom att låna kläder, dela bilar, öka återanvändning av begagnade varor, och sätta upp Ej reklam-skyltar. Trots att många av initiativen indirekt påverkar industrin och staten med krav på nya affärsmodeller och

infrastruktur läggs ett stort ansvar på individen. Vilket i sin tur leder till att initiativen drivs mot den senare delen av en produkts livscykel i form av förändring av konsumtion och avfallshandtering, snarare än företags design- och produktionsprocesser, där mycket av potentialen till avfallsförebyggande göms. En produkt som designas och produceras med avfallsminimeringsperspektiv är helt enkelt mer avfallsnål än andra.

Vidare läsning: Zapata Campos och Zapata (2017); Corvellec (2016b); Corvellec (2016c)

4. Strukturella inlåsningar försvårar avfallsförebyggande

Det finns flera inlåsningsfaktorer, här kallade hinder, i det rådande avfallssystemet för verksamhetsavfall, dessa är: en konventionell affärslogik, vanor, tankesätt, lagar, regelverk och i infrastrukturen som kan försvåra arbetet med att förebygga verksamhetsavfall.

Svårigheterna att förebygga det avfall som uppkommer inom industrin beror till stor del på att dagens avfallsmarknad och avfallssystem har byggts upp enligt en affärslogik som utgår från att avfall är en resurs med ett ekonomiskt värde, till exempel en energikälla eller säljbart återvunnet material. I den konventionella affärslogiken som råder i avfallsbranschen saknas tydliga ekonomiska incitament för att avfallsorganisationer, både kommunala och privata aktörer, ska arbeta mot att minska avfallsmängderna. Dagens affärsmodeller, avtal, och marknad för avfall gynnar hantering av existerande avfall snarare än att förebygga dess uppkomst. Det betyder att ju mer avfall som hanteras, desto större blir omsättningen

för den som får betalt för att hantera det, vilket går emot avfallsförebyggandets grundidé.

I det rådande systemet för verksamhetsavfall utgör även de vanor och tankesätt som finns hos medarbetare i avfallsorganisationer ett hinder för ökat avfallsförebyggande. Detta hinder är relaterat till hur människor i dessa organisationer ser på sin kompetens, sitt arbetssätt, och på avfallsmarknaden i stort. De som arbetar med avfallsfrågor är kunniga och har stor avfallskompetens. Däremot saknar de ofta tilltro till att den egna kompetensen kan användas för att hjälpa avfallsproducenter att minska sitt avfall.

Det finns också ett par hinder som ligger utanför de enskilda avfallsorganisationerna. Ett av dessa är lagar och regelverk som inte tydligt styr mot ökat avfallsförebyggande. Avfallsorganisationer och deras avfallsproducerande kunder efterfrågar legala och ekonomiska drivkrafter som skapar utrymme för att få lönsamhet i innovativa avfallsförebyggande åtgärder.

Ett annat hinder är den infrastruktur som har byggts upp omkring de rådande avfallsystemen i form av insamling, förbränningsanläggningar, återvinningsanläggningar, och deponier. För att ta avfallsförbränning som exempel så finns en överkapacitet vilket inte ger incitament till att hantera mindre avfall, tvärtom importerar avfallsbolagen avfall för att upprätthålla infrastrukturen med avfalls-

förbränning för produktion av fjärrvärme och el till hushåll och verksamheter.

En viktig lärdom av vår forskning om verksamhetsavfall är att avfallsbranschen har byggt upp sin verksamhet kring att avfall inte ska utgöra ett problem, utan avfall är en resurs som ska hanteras, helst på ett lönsamt sätt. Arbetet med att förebygga förekomsten av avfall utgår emellertid från att avfall inte ska uppstå över huvudet taget. Uppstår avfall är det ett problematiskt nederlag för förebyggandearbetet, vilket är ett tankemönster som de flesta i avfallsbranschen är ovana vid.

Vidare läsning: Corvellec och Svingstedt (2015); Svingstedt och Corvellec (2015); Svingstedt och Corvellec (In press)

5. Avfallsförebyggandepolitiken är alltför oklar

Avfallsförebyggande är ett prioriterat mål. Den nationella avfallsförebyggandepolitiken är trots det blygsam i sina krav på samhällsförändringar. I praktiken lämnas ansvaret för avfallsförebyggande över till konsumenterna, kommunerna, och företagen. Effekterna av åtgärderna och hur de påverkar avfallsmängderna, avfallets farlighet och miljöeffekter förblir ofta oklart.

Det europeiska avfallsdirektivet kräver att medlemsstaterna ger avfallsförebyggande en hög prioritet i sin avfallspolitik. I Sverige har Riksdagen uppdragit åt Naturvårdsverket att fastställa en nationell plan för avfallsförebyggande, och allt fler kommuner lyfter fram förebyggande i sina avfallsplaner.

Avfallsförebyggandepolitiken kännetecknas av mjuka snarare än hårda förslag och åtgärder.

Vanligt inom politikområdet är exempelvis informationskampanjer, pilotprojekt, eller uppmuntran till samarbeten och utvärderingar. Endast undantagsvis ges förslag till ändringar i lagar, förordningar, eller skatter. Dessutom saknas det än så länge konkreta incitament och sanktioner för politikens uppfyllande.

Karakteristiskt för avfallsförebyggandepolitiken är att ansvaret för förebyggande läggs hos

avfallsproducenterna. Den pekar på ett önskat mål om minskade avfallsmängder och kommer med några åtgärdsförslag, men lämnar i stort till avfallsproducenterna att utforma lösningar för att förebygga förekomsten av avfallet. Konsumenterna uppmuntras därmed att konsumera hållbart, kommunerna att minska avfallet i sina verksamheter, och företag att uppvisa innovativa sätt att närma sig avfall – under eget ansvar. Inget ont om vare sig konsumentmakt eller eget ansvar, men det finns gott om exempel på att en kombination av styrmedel leder till resultat. Till exempel avgifter, skatter och information riktade till företag, såväl som konsumenter. Dessutom är företag och organisationer mycket starka förändringspådrivare, att låta dem hjälpa till att dra i förändringen har goda förutsättningar för framgång.

Avfallsförebyggandepolitikens uttalade syfte är att bryta kopplingen mellan ökad ekonomisk tillväxt och avfallsskapande, utan att angripa de grundläggande drivkrafterna bakom ökningen av avfallsmängderna i form av en ständig ökning av befolkning och konsumtion. Att det samhälleliga idealet med ständigt ökande konsumtion hamnar utanför avfallspolitiken är anmärkningsvärt, även det är om mer förståeligt att befolkningsökningen gör det.

I stället för att förhindra avfallets uppkomst riktas många av de föreslagna målen och åtgärderna för avfallsförebyggande mot att hantera existerande avfall, till exempel att minska förekomsten av farligt avfall i hushållsavfall, eller att öka återbruk. Till stor del handlar avfallsförebyggandepolitiken alltså om att redan existerande avfall ska sorteras bättre och hamna på rätt ställe.

Till exempel har klädkedjors återtagssystem för använda kläder och textilier givits stor uppmärksamhet, men effekter på avfallsmängder är högst oklar så länge den huvudsakliga affärsidén är en snabb genomströmning av nya modeprodukter. Även en övergång från produkter till tjänster benämns ofta som avfallsförebyggande, men oftast saknas där en reflektion om att även tjänster kan konsumera större mängder material och energi, och därmed vara avfallsintensiva. Gång på gång visar avfallsförebyggandepolitiken ett stort förtroende för det rådande ekonomiska systemets förmåga att av sig självt göra sig mer avfallssnål och hållbart – men varför skulle det?

Det finns vidare anledning att undra varför de minsta avfallsflödena får den största uppmärksamheten. Hushållsavfall ges oproportionerlig stor uppmärksamhet i avfallsförebyggandeplanerna, i synnerhet el-, textil- och matavfall. Med undantag för bygg- och rivningsavfall, får verksamhetsavfall överhuvudtaget liten uppmärksamhet. Gruvavfall, som utgör mer än 80 procent av allt avfall i Sverige, adresseras inte alls.

Överlag är avståndet stort mellan å ena sidan de högställda ambitionerna i avfallsförebyggandepolitiken om att säkoppla produktionen av avfall och den ekonomiska tillväxten, och å andra sidan frånvaron av förslag och åtgärder som på ett strukturellt sätt vill eller kan minska avfallsproduktionen. Medan avfallsförebyggandepolitiken framställs som central för en övergång till en cirkulär ekonomi, ger denna politik inte mycket mer än en uppmuntran till de aktörer som faktiskt försöker cirkulera materialflöden i vårt samhälle.

Den kommande avfallsförebyggandepolitiken behöver tydligt särskiljas från avfallshanteringspolitiken om den ska lyckas bryta kopplingarna mellan avfallsproduktion och det ekonomiska systemet.

Vidare läsning: Corvellec (2017); Corvellec och Stål (2017); Johansson och Corvellec (Inskickad); Stål och Corvellec (2018)

6. Avfallsförebyggande sker genom arbete med avstånd

De rumsliga och mentala avstånden till avfall behöver bli kortare om avfallsmängderna ska minska. Avfall måste bli synligare för hushåll och verksamheter samtidigt som samhällsplanering bör skapa utrymme för avfallsförebyggandeinitiativ nära människor.

Avfallsförebyggande kräver utrymme, en fysisk plats, precis som konsumtion gör. För att till exempel öka återanvändningen eller delningen av ett färre antal varor krävs utrymme för förvaring, reparationer, hantering och marknadsföring. De verksamheter som får utrymme i dagens samhälle, inte minst i stadskärnan, ökar mängden avfall snarare än minskar den eller förhindrar dess uppkomst. Konkurrensen om utrymme, i synnerhet i staden, ökar samtidigt. Vi behöver därför fråga oss hur allokeringen av olika typer av samhällsaktiviteter påverkar möjligheterna att minska avfall och uppmuntar avfallsförebyggandeinitiativ.

Ett verktyg som potentiellt skulle kunna användas för att förebygga avfall är samhällsplanering. Planering kan vara ett trubbigt verktyg, men kan samtidigt användas för att till exempel bestämma att en plats, ett område, ska avsättas för avfallsförebyggande verksamheter snarare än det omvända: avfallsskapande verksamheter som ett köpcentrum. Planeringsverktygen finns där, så vad som behövs är politisk vilja och mod att exempelvis våga ge fysisk plats

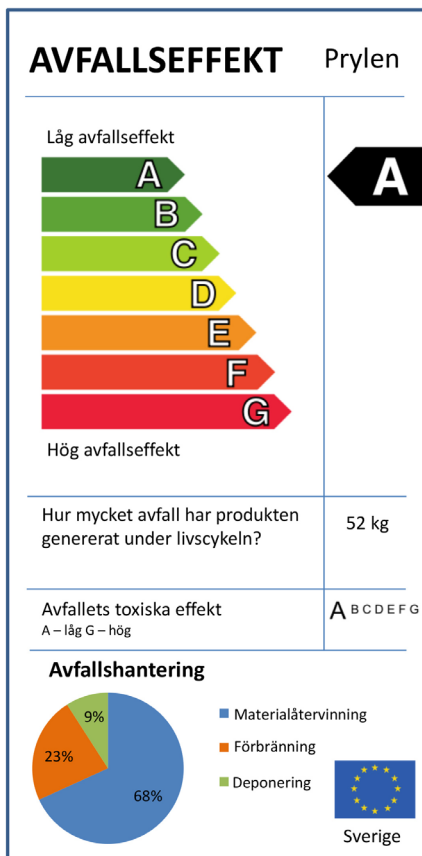
för avfallsförebyggande verksamheter också i centrala delar av staden, inte endast i dess utkanter. Ett exempel är återbruksgallerian ReTuna i Eskilstuna som drivs av kommunen utifrån tydliga direktiv. ReTuna rymmer en mängd olika privata, ideella och kommunala aktörer som förebygger avfall genom att upparbeta och marknadsföra begagnade varor.

Avfallsförebyggande behöver inte bara få utrymme på en fysisk plats närmare människan. En minst lika stor utmaning är att minska människors mentala avstånd till avfall. Människan har sedan länge varit en mästare på att osynliggöra, gömma undan, och glömma bort avfall. Nu är det dags att synliggöra avfallet! Först när människor förstår avfallets baksida kommer de vara beredda att förebygga avfall. Avfallsförebyggande är i slutändan en fråga om etik, och ansvar för avfallens påverkan på olika miljöproblem som klimatpåverkan, giftspridning, och en minskad biodiversitet. Att producera avfall behöver bli en oetisk, icke-accepterad handling, precis som nedskräpning.

Avfall kan synliggöras på en mängd olika sätt. Koppling mellan avfall och produktion behöver bli tydligare, till exempel genom avfallsmärkning som visualiserar en produkts avfallsavtryck (Figur 2), det vill säga hur mycket avfall en produkt har genererat under livsryckeln, men också i sitt efterliv, som avfall. Även kopplingen mellan avfall och konsumtion behöver bli tydligare. För det första handlar det om att, för både hushåll och för verksamheter, tydliggöra detta samband. Mängden sopor varje hushåll och verksamhet skapar varje år skulle exempelvis kunna redovisas när det lokala avfallsbolaget fakturerar för avfallstaxan. Försök i Göteborgs kommun har visat att blott synliggörandet av hur mycket avfall en verksamhet skapar kan leda till minskade avfallsmängder. För det andra handlar det om att på samhällsnivå tydliggöra hur staden byggs kring konsumtion och att detta är ohållbart.

De avfallsförebyggande aktiviteter som diskuterades i detta avsnitt behöver placeras i omedelbar närhet av de affärsgator och andra fysiska centralt belägna platser som har konsumtion och avfallsproduktion som sina främsta funktioner för att det mentala avståndet mellan avfall och konsumtion ska reduceras i invånarnas medvetanden. Inte så att vi menar att det är enbart deras ansvar att minska avfallet. Det är en omprioritering av stadens utrymme som behöver initieras och genomdrivas på politisk nivå, med planering som ett av dess centrala instrument.

Vidare läsning: Corvellec (2016a); Corvellec, Ek, Zapata och Zapata Campos (In press); Ek (2015); Zapata Campos och Zapata (2013)

Figur 2: Exempel på hur avfallsmärkning i handeln skulle kunna se ut. Siffrorna är upp-diktade.

Illustration: Nils Johansson

7. Avfallsförebyggande handlar inte om avfall

Avfall uppstår vid varje steg i en produkts eller en tjänsts livscykel: från design, till resursutvinning, produktion, konsumtion, och slutligen avfallshantering. Det betyder att avfallsförebyggande också behöver äga rum vid var och ett av dessa steg. Avfallsförebyggande bör inte klassificeras som en avfallsfråga eftersom avfallsförebyggande handlar om att bygga värdekedjor som är genomgående material-, energi- och avfallssnåla – avfallsförebyggande handlar inte om avfall.

Att arbeta avfallsförebyggande börjar med att synliggöra *allt* avfall en produkt eller en tjänst ger upphov till.

Avfallshantering har traditionellt utförts av högt specialiserade aktörer, företrädesvis avfallsföretag. Avfallsförebyggande däremot, aktiverar fler och kanske framförallt andra, än de traditionella avfallsaktörerna, inte minst producenter, distributörer, konsumenter, myndigheter, och sociala rörelser – ofta i samverkan. Nya handlingsnät möjliggör: att skaffa tillbaka det som använts till producenterna för återställning och kontroll; att webbaserade plattformar kopplar ihop dem som vill dela saker och/eller tjänster, eller behöver få något reparerat, eller kan reparera; och att överenskommelser fasar ut ineffektiva eller farliga produkter, med mera. Förebyggandets många ansikten byggs ofta på att innovativa former av samarbete effektiviserar användningen av saker och ting så att material och energi sparas medan avfallsmängd och farlighet reduceras. Ekonomiska aktörer måste kopplas samman på nya sätt så att det bildas värdekedjor som är genomgående material-, energi-, och avfallssnåla.

Alla initiativ som syftar till att öka inköp av begagnade prylar, reparerande eller delande behöver dock inte vara förebyggande. Till exempel kan en bilpool skapa tillgänglighet för

människor som tidigare inte kunde eller ville äga bil, eller ersätta resande med kollektivtrafik. Man bör därför vara medveten om att initiativ för avfallsförebyggande i slutändan kan ha en negativ effekt på miljön snarare än positiv.

Ett centralt syfte med avfallsförebyggande är att främja social förändring så att det blir illegitimt att slösa med material. I detta avseende påminner avfallsförebyggande om den cirkulära ekonomin som också syftar till att minska slöseri med material, framför allt dyra eller strategiskt viktiga. En viktig skillnad är dock att medan den cirkulära ekonomin är en industriell modell för ekonomisk tillväxt fokuserar avfallsförebyggande på att förhindra uppkomsten av avfall och därigenom minska negativa miljökonsekvenser. De två pekar på behovet av att bygga stängda materiella kretsar men bör inte blandas samman eftersom de har olika syften, mål, och fokus.

Att en avfallsförebyggandepolitik är mer materiellt inriktad än avfallspolitik tyder på att avfallsförebyggande inte nödvändigtvis bör ses som en del av avfallshierarkin, som är en modell för *avfallshantering*, inte *-förebyggande*. Att se avfallsförebyggande som en del av avfallshierarkin cementerar att det är en del av avfallshanteringen, trots att dess syfte är just att sätta

in åtgärder innan uppkomsten av avfallet och därmed hindra att avfall skapas.

Dagens avfallspolitik är tudelat organiserad kring (1) insamling och (2) hantering av avfall. Konsekvenserna av att avfallsförebyggande inte handlar om avfall leder till slutsatsen att en kombinerad avfall- och avfallsförebyggande politik istället bör vara tredelad med (1) förebyggande, (2) insamling, och (3) hantering av avfall.

Viktigare ändå är frågan om legitimiteten för den så gott som obegränsade rätt som producenter och konsument har att producera avfall idag. Dagens avfallsmängder gör det nödvändigt att lyfta fram produktionens och konsumtionens avfallseffekter och ställa frågorna: hur mycket avfall, inklusive koldioxid, skapar de produkter och tjänster som produceras och konsumeras? Samt: hur ska detta avfall hanteras av nuvarande och framtida generationer?

Om avfallsförebyggande ska bli en realpolitisk prioritet behöver avfallseffekten bli en central bevekelsegrund för att avgöra om en produkt

eller tjänst kan släppas ut på marknaden eller inte. Ett avfallsnått samhälle har inte råd med avfallsintensiva verksamheter. Att vara avfallsintensiv ska därför vara något som inte kan ta sin rätt att finnas för given utan måste motiveras. I gengäld ska avfallssnåla verksamheter premieras.

Avfallsförebyggande handlar om att närma sig produktion och konsumtion på ett mer genomtänkt, effektivt, och ansvarsfullt sätt. Sedan efterkrigstiden har det blivit en accepterad social norm att producera mycket avfall. Avfallsförebyggande syftar i stället till att göra det till en social norm att inte göra det. Trendbrottet är tydligt, och av vikt. Med sina långtgående konsekvenser för produktion och konsumtion utgör avfallsförebyggande en allvarlig prövning av det konsumtionsintensiva levnadssätt som kännetecknar Sverige idag. Inte minst är denna prövning en etisk fråga om det är ansvarsfullt att konsumera sig fram till så mycket avfall. Praktiskt föreslår vi att alla ställer sig frågan, inför varje tillfälle till produktion och konsumtion: är det värt avfallet?

Externa referenser

- Europaparlamentet och Europeiska Unionens Råd. 2008/98/EC. Europaparlamentets och Rådets direktiv 2008/98/EG av den 19 november 2008 om avfall och om upphävande av vissa direktiv. *Europeiska unionens officiella tidning* L 312/3: 0003-0030.
- Naturvårdsverket. 2015. *Tillsammans vinner vi på ett giftfritt och resurseffektivt samhälle: Sveriges program för att förebygga avfall 2014-2017*. Stockholm: Naturvårdsverket
- Ostrom, E. 1990. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Interna referenser

- Corvellec, H. 2016a. La proximité dans la gouvernance des déchets en Suède: Un enchevêtrement de logiques. In C. Cirelli, & F. Maccaglia (Eds.), *Proxiter - Dimensions territoriales des politiques de gestion des déchets: La construction d'un régime de proximité*: 195-206. Paris: ADEME.
- Corvellec, H. 2016b. A performative definition of waste prevention. *Waste Management*, 52: 3-13.
- Corvellec, H. 2016c. Sustainability objects as performative definitions of sustainability: The case of food waste-based biogas and biofertilizers. *Journal of material culture*, 21(3): 383-401.
- Corvellec, H. 2016d. Waste management: The Other of production, distribution, and consumption. In B. Czarniawska (Ed.), *A Research Agenda for Management & Organization Studies*: 107-114. Cheltenham (UK): Edward Elgar.
- Corvellec, H. 2017. Att ta sina första steg in i den cirkulära ekonomin: Fallet Accus, skyltföretag. Helsingborg: Institution för service management och tjänstevetenskap.
- Corvellec, H., & Czarniawska, B. 2015. Action nets for waste prevention. In K. M. Ekström (Ed.), *Waste management and sustainable consumption: Reflection on consumer waste*: 88-101. Oxford: Earthscan-Routledge.

- Corvellec, H., Ek, R., Zapata, P., & Zapata Campos, M. J. In press. Acting on distances: A topology of accounting inscriptions. *Accounting, Organizations and Society*.
- Corvellec, H., & Stål, H. I. 2017. Evidencing the waste effect of Product-Service Systems (PSSs). *Journal of Cleaner Production*, 145(145): 14-24.
- Corvellec, H., & Svingstedt, A. 2015. Inlästa med avfall: Den svåra vägen mot förebyggande. In N. Nordh (Ed.), *15 hållbara lösningar för framtiden*: 193-210. Lund: Hållbarhets Forum vid Lunds Universitet
- Ek, R. 2015. Processens kontext. *Tidskriften Plan*, 61(1): 44-45.
- Hultman, J., & Corvellec, H. 2012. The European Waste Hierarchy: from the sociomateriality of waste to a politics of consumption. *Environment & Planning A*, 44(10): 2413-2427.
- Johansson, N., & Corvellec, H. Inskickad. Why do waste prevention plans miss their aim? The case of Sweden. *Waste Management*.
- Stål, H. I., & Corvellec, H. 2018. A decoupling perspective on circular business model implementation: Illustrations from Swedish apparel. *Journal of Cleaner Production*, 171(Supplement C): 630-643.
- Svingstedt, A., & Corvellec, H. 2015. *Frikopplingstjänster: En lösning för avfallsförebyggande?* Helsingborg: Institution för tjänstvetenskap.
- Svingstedt, A., & Corvellec, H. In press. When Lock-ins Impede Value Co-Creation in Services. *International Journal of Quality and Service Sciences*.
- Zapata Campos, M. J., Eriksson-Zetterquist, U., & Zapata, P. 2014. Waste socio-technological transitions: from landfilling to waste prevention. In M. C. Loschiavo dos Santos, S. Walker, Francelino S., S. Lopes, & F. Goncalves Dias (Eds.), *Design, Waste & Dignity*: 309-324. Sao Paulo: Olhares
- Zapata Campos, M. J., & Zapata, P. 2013. Urban waste: closing the system. In R. Peter, P. Newton, & L. Pearson (Eds.), *Resilient Sustainable Cities: A Future*: 139-145. London: Taylor and Francis / Routledge.
- Zapata Campos, M. J., & Zapata, P. 2016. The power of commoning. Citizen-driven environmental initiatives and social change, *32nd EGOS Colloquium*. Naples, Italy.
- Zapata Campos, M. J., & Zapata, P. 2017. Infiltrating citizen-driven initiatives for sustainability. *Environmental Politics*, 26(6): 1055-1078.
- Zapata, P., & Zapata Campos, M. J. 2015. Unexpected translations in urban policy mobility. The case of the Acahualinca development programme in Managua, Nicaragua. *Habitat International*, 46: 271-276.
- Zapata P & María José Zapata Campos 2016. "Waste tours – waste prevention narratives, infrastructures and audience in interplay", 6th Ethnography and Qualitative Research Conference, Session 15. Ethnographies of waste politics Bergamo (Italy) – June 8–11, 2016.

Avfallsförebyggande handlar om effektiv produktion och genomtänkt konsumtion – inte om avfall

SJU LÄRDOMAR FRÅN FORSKNINGSPROJEKTET FRÅN AVFALLSHANtering TILL AVFALLSFÖREBYGGANDE

Dagens intensiva konsumtion skapar stora mängder avfall, vilket står för en betydande resursförbrukning och miljöpåverkan. Politiker har därför sedan 1990-talet försökt främja avfallsförebyggande, eller avfallsminimering. Förebyggande ses också av ansvariga myndigheter på både EU- och nationell nivå som det mest effektiva sättet att minska den betydande miljöpåverkan som produktion och hantering av avfall medför.

Denna rapport sammanfattar de viktigaste lärdomarna från forskningsprojektet "Från avfallshantering till avfallsförebyggande". Syftet med projektet har varit att identifiera och förklara svårigheterna med att förverkliga de avfallsförebyggande politiska målen.

I projektet har forskare från Lunds universitet och Göteborgs universitet, men också Umeå Universitet och Kungliga Tekniska Högskolan, studerat avfallsförebyggande. Projektet har bedrivits i tät samverkan med kommuner, kommunala avfallsbolag, myndigheter, sociala rörelser och företag.

LUNDS
UNIVERSITET

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

ISBN: 978-982330-7-0

www.ism.lu.se/mtp

LUNDS UNIVERSITET

Institutionen för
service management och
tjänstvetenskap

Universitetsplatsen 2
Helsingborg

Tel 042-35 66 20
info@ism.lu.se